

ÇOCUK EDEBİYATI VE TELEVİZYON: KÜLTÜREL VE EĞİTSEL ETKİLER (AZERBAIJAN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE)

CHILDREN'S LITERATURE AND TELEVISION: CULTURAL AND EDUCATIONAL INFLUENCES (IN THE EXAMPLE OF AZERBAIJAN AND TÜRKİYE)

Rövşen MEMMEDOV*

ÖZ: Genç neslin manevi ve fikri eğitimi her çağda önemli bir konu olarak ilgi odağı olmuştur. Özellikle çocuk edebiyatı bu misyonu yerine getirmiş ve pedagojik bir konu olarak ele alınmıştır. Çocuk edebiyatı, çocuklarda güncel yaşama ve topluma ilişkin ilk algıları oluşturur. Burada iyilik ile kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin sürekli mücadelesi ve bu çatışmada güzelliğin üstün gelişi yansıtılır. Çocuk edebiyatının olumlu kahramanları ne kadar umutsuzluğa kapılırlarsa kapılınsınlar, sonunda mutlaka zaferle ayrılırlar. Çocuk edebiyatı, özellikle çocuk okuyucu kitlesi için yaratılır. Yazar, çocukların algısının özelliklerini dikkate alarak, eserinin belli bir yaştaki okuyucular tarafından iyi anlaşılmasını ve özümsemesini sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle yazarın çocuk psikolojisini tanıma, çocukların ilgi ve tutkularına odaklanma, bazı gerçekleri algılama yeteneği önem taşımaktadır. Çocuklara yönelik bir eser ortaya koyabilmek için, çocuğun algı dünyasının özellik ve niteliklerini kavramayı mümkün kılan “çocukça bir dünya görüşü”nün korunması gerektiği bilinmektedir. Çocuk edebiyatı, her çocuğun okuma çevresini şekillendirmekte ve belirlemekte, onun yapısını değiştirmekte ve yapılandırmaktadır. Zamanla bu edebiyat doğal bir süreç içinde “yetişkin” edebiyatına bırakmakta çocuk edebiyatı ise giderek okurun ilgi alanının dışında kalmaktadır. Böyle durumlarda televizyon devreye girerek çocuk dünyasını renklendirmeye başlar. Ama medya kapsamında izlenen bu programlar çocuğun iyi yönde gelişmesine yardımcı da olabilir ya da tam aksi yaşanabilir. Televizyon programları çocuklara yetişkinlere saygıyı, kişiler arası ilişkileri, şefkati, fedakârlığı, insanlığı ve diğer olumlu duyguları aşılamaktadır. Programların tamamını çocuklara zararlı ya faydalı olarak değerlendirmek yanlış olur. Televizyonda izlenen ve radyoda dinlenen programların türü, içeriği ve maruz kalma süresi, çocuğun gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Küçük çocukların dikkati, yetişkinlere kıyasla farklı türde uyaranlara yöneldiğinden, televizyon programları bu özelliği çocukların anlatıyı ve olay akışını izleyebilmelerini kolaylaştıracak biçimde kullanır. Bu çalışmada çocuk edebiyatının işlevi ve hedefleri incelenmiş; söz konusu alanın çocukların bilişsel, duygusal ve estetik gelişimindeki katkıları çözümlenmiştir. Ayrıca Azerbaycan ve Türkiye sahasında üretilen çizgi filmler ile çocuk programlarının çocuk dünyasındaki konumu ve etkisi karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışma, geçmiş yıllardaki düzenle günümüz televizyon programları arasındaki değişimlerle karşılıklı bir şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Televizyon, Çizgi Filmler, Kültürel Etkiler, Azerbaycan ve Türkiye Televizyon Tarihi

* Dr. Öğr. Üyesi-Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Teoman Durallı İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Zonguldak-rrr_188@mail.ru (Orcid: 0000-0002-8821-0517)

ABSTRACT: *The moral and intellectual education of the young generation has always been a focal point of interest in every era. In particular, children's literature has fulfilled this mission and has been approached as a pedagogical subject. Children's literature shapes children's first perceptions of contemporary life and society. Within these works, the constant struggle between good and evil, ugliness and beauty, and ultimately the triumph of the good and the beautiful are vividly reflected. No matter how much despair the positive heroes of children's literature may experience, they always ultimately prevail in the end. Children's literature is created especially for a child readership. Authors take into account the unique features of children's perception and strive to ensure that their works are well understood and internalized by readers of a certain age group. In this context, it is particularly important for the author to understand child psychology, focus on children's interests and passions, and possess the ability to convey certain realities in an accessible way. It is often said that in order to produce genuine works for children, it is necessary to preserve a "childlike worldview" that allows the writer to vividly imagine the features and qualities of a child's perception. Children's literature shapes, defines, and transforms each child's reading environment. Over time, this literature naturally gives way to "adult" literature, and children's literature falls outside the sphere of interest of the growing reader. In such cases, television steps in and begins to color the world of the child. However, the programs watched within the scope of media can either help the child's positive development or, conversely, have adverse effects. Television programs instill in children respect for adults, interpersonal relationships, compassion, altruism, humanity, and other positive emotions. It would be incorrect to categorize all programs as either entirely harmful or entirely beneficial for children. The types, topics, and viewing durations of programs watched on television or listened to on the radio can influence children both positively and negatively. Since young children's attention is drawn to very different visuals compared to adults, television programs utilize this factor to help children follow what is happening on screen. In this study, the significance, purpose, and objectives of children's literature have been examined, and its role in children's development has been analyzed. Additionally, the place and function of cartoons and children's programs in the lives of children in Azerbaijan and Turkey have been investigated. The study presents a comparative analysis of the changes between television programming in the past and present.*

Keywords: *Children's Literature, Television, Cartoons, Cultural Influences, Azerbaijan and Turkey Television History*

Giriş

Çocukların okudukları eserlerin, çocukların birey olarak sağlıklı bir şekilde gelişiminde güçlü bir etkisi vardır. Çünkü edebiyat, önemli sanatsal-estetik ve eğitimsel etki araçlarından biridir. Genç kuşağın yetiştirilmesinde aile ve okul nasıl belirleyici bir işleve sahipse, edebiyat da benzer ölçüde kurucu bir rol üstlenir. Bu nedenle çocuk edebiyatının gerekliliğine ilişkin yazar ve eğitimciler tarafından ortaya konulan düşünceler ve girişimler, tarihsel süreklilik içinde günümüze kadar varlığını korumuştur. Edebiyat, çocuğun ahlaki değerleri tanıması, kişisel gelişimini sürdürmesi ve düşünme yetisini geliştirmesi için temel bir unsurdur. "Küçük yaşta çocuklarda güçlü bir güven oluşturma konusu çocuk edebiyatının ana konuları olmalıdır. Yazarın kişisel örneği de bu konuların tanıtılmasında büyük rol oynamaktadır, onun pedagojik ilkeleri ve eğitim teorisinin yasalarını sanatsal yaratıcılığın süzgecinden geçirme yeteneği hayati bir gerekliliktir." (URL-1). Çocuk edebiyatı, temellerin sağlam atılması içi önemli bir edebiyattır. Tefekkürün ve eleştirel düşüncenin gelişmesi, kişiliğin

kazanılması ve bireyin bilinçli bir vatandaş olarak yetişmesi sürecinde çocuk edebiyatı önemli bir işlev üstlenmektedir.

Derin bilişsel öneme ve estetik güzelliğe sahip olması gereken çocuk edebiyatı, ileri dünya edebiyatından seçilmiş örnekler kullanılarak da zenginleştirilmiştir. Çocuk edebiyatının yaygınlaşması, etki alanı ve kültürel bağlantısı, onun görülmemiş derecede zenginleşmesine zemin hazırlamıştır. Gafarova bu konuyu, “Ekonomik ve siyasi faktörlerin yanı sıra, bir milleti diğerine yakınlaştıran manevi bir bağ da vardır. Bu bağ, edebiyat aracılığıyla arkadaşlık kurma ve aidiyet hissi oluşturma yoluyla sağlanır.” şeklinde özetler (Gafarova, 2019: 6). Çocuk edebiyatı da bu şekilde dünya çocuklarını bir araya getirerek onları dostluğa, barışa davet eder. Bunun için kitap okuma alışkanlığı her şeyin başında gelmektedir.

“Türk bilim adamlarının araştırmasına göre kitapların çocuğun gelişiminde önemli bir rolü var. Böylece erken yaşlardan itibaren kitaplara ilgi uyandırmak çocuğun yaratıcı hayal gücünü genişletir, çocuğun yavaş yavaş hayatın gerçeklerine hazırlanmasına yardımcı olur, kelime dağarcığını artırır, çocuğun duygu ve düşüncelerini ifade etmesini sağlar, dinleme yeteneğini geliştirir ve sevgi yaratır.” (URL -2)

Kitabın önemine değinen bilim insanları, hiçbir teknolojik aracın kitabın yerini tutamayacağını özellikle vurgulamaktadır. Televizyon, bilgisayar, akıllı telefon, tabletler çıktıktan sonra kitaba ilgi büyük ölçüde azalmış, vizüel dünya kitabı ikinci sıraya atmayı başarmıştır. Bu bakımdan, günümüz dünyasında yeni değerler sisteminde çocuk edebiyatını korumak, en önemli ve vazgeçilmez konulardan biridir. Bu konu Rafig Yusifoğlu tarafından geniş analiz edilerek, “Modern çocuk edebiyatı, vatandaşları yeni döneme hazırlamak gibi son derece önemli bir sorunla karşı karşıyadır. Bu görevi yerine getirebilmek için, çalışma potansiyeli olan deneyimli yazarların ilgisini çekmenin yanı sıra, edebiyata yeni yazarlar kazandırmak gibi önemli görevler de bulunmaktadır. Çocuk edebiyatının stratejik öneme sahip bir alan olduğunu unutmayalım.” (URL -3) şeklinde özetlenmiştir.

Araştırma, çocuk edebiyatı ve televizyon yayıncılığı arasındaki dinamik etkileşimi, Azerbaycan ve Türkiye örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. Her iki ülkede de çocuk edebiyatının tarihsel gelişimi ve televizyonun bu süreçteki dönüştürücü rolü benzer paradigmlar sergilese de kültürel ve sosyo-politik arka planlar bu süreçlerin özgün biçimlerde şekillenmesine neden olmuştur. Makale boyunca sunulan analizler gerek çocuk edebiyatı ürünleri gerekse çizgi film yayıncılığı çerçevesinde bu iki kardeş coğrafyanın pedagojik yaklaşımlarını, millî değerleri koruma çabalarını ve küresel medyanın etkilerine karşı geliştirdikleri stratejileri somut örneklerle kıyaslamayı hedeflemektedir.

Özetle bu çalışma, çocuk edebiyatı ve televizyon yayıncılığının eğitsel işlevlerini Azerbaycan ve Türkiye örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmada literatür taraması ve içerik analizi yöntemi kullanılarak, her iki ülkenin çocuk medyası geleneği ve modern dönüşümü incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, her iki

ülkenin de küresel kültürel aşınmaya karşı millî folklorik unsurları ve ana dil bilincini koruma noktasında benzer pedagojik kaygılar taşıdığı ve dijitalleşen dünyada çocuk edebiyatının görsel platformlar üzerinden yeniden şekillendiği bulgulanmıştır.

1.Çocuk Edebiyatının Önemi

Çocuk edebiyatı, bireylerin yetişkinlik aşamasına geçmeden önce kazandıkları edebî deneyim ve birikimi şekillendiren kuramsal ve uygulamalı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu süreci yaşamadan, yani çocukluk döneminde edebiyatla manevi zenginleşme dersleri almadan, çocukluktan gençliğe giden yolda oluşabilecek engeller, onları hayatları boyunca endişelendirebilir. Çocuk edebiyatının toplumun eğitiminde ve insan görüşlerinin oluşmasında oynadığı rol eşsizdir. İlerici milletler, bu eğitim aracının rolünü dikkate alarak, estetik güzellikte, dolu içerikli ve sanatsal etkiye sahip çocuk eserlerinin yaratılmasına özel önem vermiş ve bu yolda hizmetlerini esirgememişlerdir.

Çocuk edebiyatı olmadan çocukların gerçek hayata hazırlanmalarını ve kişilik olarak gelişmelerini hayal etmek imkânsızdır. Çocuk edebiyatının aynı zamanda çocuklarını adım adım geleceğe taşıma, düşündürme, eğitme görevini yürüten ebeveynlerin işini de yürüttüğünü belirtmek gerekir. Çocuk edebiyatı çocukluğun her aşamasına rehberlik eder. “Çocuk edebiyatı gerçek bir okuldur ve çocuk edebiyatı yazarı en iyi öğretmendir. En mükemmel çocuk eserleri en unutulmaz derslerdir.” (Hebibbeyli, 2020: 4). Çocukların toplumda hakikatli, donanımlı, vatanına, milletine faydalı birey olarak yetişmeleri için bu edebiyatın büyük önemi vardır. Çocuk edebiyatının önemli olmasını orta çağda bile Nizâmî-i Gencevî, Hâkânî Şîrvânî, Muhammed Fuzûlî, Yusuf Nâbî, Sünbülzâde Vehbî gibi önemli şairlerin divanlarında görmek mümkündür. Bu ünlü divan şairleri, eserlerinde çoğunlukla kendi çocuklarını örnek alarak dönemin çocuk ve gençlerine seslenmiş onlara öğüt ve nasihatler sunmuşlardır. Azerbaycan edebiyatında aydınlanmanın oluşma ve gelişme aşaması sayılan 19. Yüzyılda da Abaskulu Ağa Bakıhanov, Mirze Şefî Vazeh, Mirze Fetali Ahundzâde, Seyyit Azim Şîrvânî sanat eserlerinde gerekse ders kitaplarında çocukların millî geleneğe, millî ruha, bilimsel bakış açısına sahip olarak yetiştirilmesine önem vermişlerdir. Türkiye sahasında da 19. Yüzyıl çocuk edebiyatının gelişme dönemi olarak nitelendirilir. “Bu dönemde özellikle Fransız kültürünün etkisinde kalan yazarlar, La Fontaine’den masalları çevirmişlerdir. Bu geleneği ünlü çocuk klasikleri de takip etmiştir. Bunlar arasında Ahmet Lütfî’nin Daniel Defoe’dan çevirdiği Robinson Crusoe (1864), Mahmud Nedim’in Jonathan Swift’ten çevirdiği Gulliver’in Gezileri (1864) ve Ahmet İhsan Tokgöz’ün Jules Verne’den çeviri yaptığı Gizli Ada (1869), Seksen Günde Devriâlem (1889), İki Sene Mektep Tatili (1891) yer almaktadır. Ayrıca Merkezi Arza Seyahat (1885), Beş Hafta Balon ile Seyahat (1888) Mehmet Emin tarafından dilimize çevrilmiştir.” (URL -4) Bunun yanı sıra çocuk yazısına ilişkin ilk özgün eser 1859 yılında Dr. Rüştü tarafından yazılan Nuhbetü’l-Etfal adlı eser çocuk edebiyatının gelişimini

hızlandırmıştır. Bu eserin amacı masalları tercüme ederek ve çocuklarla ilgili hikâyelere yer vererek çocuklara okumayı sevdirmektir. “Bu dönemde çocuklara yönelik yayımlanan “Mümeyyiz” gazetesi çocukların nitelikli yetişmesinde önemli rol almıştır.” (İdemen, 2019: 28).

Çocuk edebiyatı, ideolojik baskılardan en az etkilenen edebi türlerden biri olarak kabul edilir; ancak Sovyetler Birliği döneminde bu durum belirgin biçimde değişmiştir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, çocukları hem günlük yaşamı hem de toplumsal olayların özünü kavramaya yönlendiren bir işlev üstlenmiştir. Bazı araştırmacılar çocuk edebiyatı kavramını kabul etmiyorlar, edebiyatın tek yönlü ve tek amaç için olduğunu söylüyorlar. Çünkü çocuklara yönelik yazılan eserler yetişkinler için de temel ve düşündürücü konuları içermektedir. Önceleri yetişkinler için yazılan eserlerin içeriğine tabi tutulan çocuk eserleri, daha sonra ayrı bir yön oluşturmaya başladı. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem Türkiye’de hem de Azerbaycan’da çocuklara yönelik sanat eserlerinin yaratılması alanında çalışmalar yapılmaya başlandı. Azerbaycan’da laik eğitim okullarının kurulması, sadece çocuklara yönelik çalışmalar ihtiyacını doğurdu.

Dünya çocuk edebiyatı güçlü bir fikir-estetik ve manevi yük taşır. Dünya çocuk edebiyatının en iyi örnekleri, evrensel çıkarları ve yüksek hümanist fikirleri ifade eder, insanları birleştiren fikirlerin yayılmasını teşvik eder. Dünya edebiyatının önde gelen temsilcileri, çocuk edebiyatının toplumun eğitimindeki ve bireylerin dünya görüşünün oluşumundaki rolünü göz önünde bulundurarak, estetik değeri yüksek, içerik açısından zengin ve sanatsal etkisi güçlü çocuk eserlerinin yaratılmasına özel önem vermiş ve bu alandaki katkılarından geri durmamışlardır. Dünya çocuk edebiyatı sadece ilgi çekici olay örgüleriyle değil, aynı zamanda yüksek ahlaki nitelikler taşımasıyla da karakterize edilir. Dünya edebiyatı örnekleri incelendiğinde, François Rebelaïs, Hans Christian Andersen, Charles Perrault, Antoine de Saint-Exupéry, Roald Dahl, Rudyard Kipling, Daniel Defoe, Jules Verne ve Jonathan Swift gibi yazarların çocuk edebiyatı alanında tanınmalarına rağmen, eserlerinin toplumu ilgilendiren evrensel konularla zenginleştiği görülmektedir. Bu edebiyatçılar, çocuk edebiyatının toplumun eğitimindeki ve bireylerin dünya görüşünün oluşumundaki rolünü dikkate alarak, estetik değeri yüksek, içerik açısından zengin ve sanatsal etkisi güçlü çocuk eserlerinin ortaya konmasına özel önem vermiş ve bu alandaki katkılarından geri durmamışlardır. Onlar “...sözün ve kurgunun özü ve gücünün yanı sıra, insanın çocukluktan itibaren ahlaki değerler kazandığını çok iyi bilmiş ve her çağa uygun çağdaş eserler ortaya koymuşlardır.” (Mecidova ve Memmedli, 2024: 7). Zamanla bu eserler tüm dünya halkları tarafından sevilerek ölümsüzlük kazanmıştır.

Çocukların gelecekte kişilik olarak gelişmesinde edebiyatın etkisi büyüktür. Çocukluk döneminde duyulan ve ezberlenen çocuk öykü ve şiirlerinin çocuğun bilinçaltına doğrudan etki ettiği dikkate alınmalıdır. Büyüdükten sonra bile bilinçaltında kalan bu örnekler, insanlara hayatları boyunca eşlik eder. Bunun için günümüzde modern çağa uygun çocuk

edebiyatına büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Ortaya çıkan kahramanların günümüz değerleriyle uyumlu ve günümüzün gereksinimlerini karşılaması gerektiği bilinmektedir. Bu kahramanlar, tamamen çocuklara yönelik olarak ele alındığında, çocukların psikolojik açıdan daha sağlam ve dengeli bireyler olarak gelişmelerine katkı sağlanabilir. Ayrıca, bu hikâyeler temel alınarak yeni animasyon filmlerinin de üretilmesi önerilmektedir. “Çocuk edebiyatı örnekleri yayınlanmadan önce uzmanlar tarafından incelenmelidir. Bu uzmanların arasında sosyologlar, ilahiyatçılar, psikologlar ve pedagoglar da bulunmalıdır.” (URL-14: 6) Aslında çok doğru tespittir. Çünkü yeni dünya düzeni, onun getirdiği modern değerler, en önemlisi teknolojinin hızla gelişmesi günümüz genç neslin daha farklı düşünmesini sağlamıştır. Modern genç nesil- okul çocukları alışılmadık yeteneklerin sahipleridir, hassas insanlardır, içlerinde yeni düşünceler ve fikirler uyanır ve uzayla ilgilenirler.

Eğitimde küreselleşme, sürdürülebilir kalkınma, uluslararasılaşma, eğitim faaliyetinin biçimindeki değişimden daha hızlı gerçekleşmektedir. Her bir halkın, milletin ve nihayet dünyanın geleceği olan çocuğun, kendi oyunlarıyla, kendi sözleriyle, kendi düşünceleriyle, kendi eylemleriyle, kendi fikirleriyle öğrenmesi ve büyümesi gerekiyor. Bağımsız, özgür düşünceler, fikirlerle zengin ve donanımlı genç nesil yetiştirmek günümüzün en büyük sorunu haline gelmiştir. Bu bakımdan günümüzde çocuk edebiyatının sistemli araştırılması ve öğretilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu konuda çocuklar için yazan şair ve yazarlara ihtiyaç vardır.

Çocuk edebiyatının en büyük özelliklerinden biri de anadili korumak ve onu çocuklara sevdirmektir. Gerçek çocuk edebiyatını, en iyi ders kitabı olarak nitelendirmek mümkündür. Basit ve anlaşılır bir anadilde kaleme alınan, vatan sevgisini temel alan çocuk edebiyatı, tüm halklar, milletler ve uluslar için önem taşıyan temel konulardan biridir. Çünkü sevgi, önce vatana yönelir ve bu duygunun temelleri çocukluk döneminde atılır. Çocuk edebiyatı bu görevi yerine getiren oldukça önemli bir araçtır. İnsan birey olarak doğar ve eğitim öğretim sürecinde kişilik kazanır. Gerçek vatandaş, gerekli faaliyetlerle ülkeye ve devlete hizmet eden, yüksek ahlaki niteliklere sahip kişi anlamına gelir. Çocukların sivil bilinçle yetiştirilmesi, yüksek ahlaki ve manevi değerler kazanmaları ile kişilik gelişimlerinin sağlanması olarak tanımlanır. Bu süreçte çocukların davranış kurallarını öğrenmiş, disiplinli, eğitilmiş, ülkesinin tarihini, coğrafyasını, kültürünü, örf ve adetlerini, millî geleneklerini bilen ve vatanını seven bireyler olarak yetişmeleri hedeflenir. Bu nedenle çocuk edebi ürünleri millî geleneklere dayanmalı ve genç nesil için temel rolünü üstlenmelidir. Çocuk edebiyatı, insanların kültürel potansiyelinin harekete geçmesine yardımcı olmalı, modern teknolojinin getirdiği özelliklerin yanı sıra çocuklara doğayı sevdirmelidir. Bu edebî örnekler çocuğa dağlar, ormanlar, nehirler, hayvanlar, kuşlar, ebeveynlere ve insanlara duyulan sevgi duyguları hakkında net bir fikir vermenin yanı sıra internet, robot teknolojisi, ekoloji ve modern müzik hakkında bilgi verebilmelidir.

Çocuk Edebiyatının yanı sıra çocuklara katkı sağlayan önemli unsurlardan birisi çizgi filmlerdir. Çizgi filmler çocukların duygularını yönetmeyi, başkalarının duygularını anlamayı ve sosyal beceriler geliştirmeyi öğrenmelerine yardımcı olur. Çocuklar karakterler aracılığıyla farklı durumlarla ve çatışmalarla nasıl başa çıkacaklarını görebilirler, bu da duygusal zekâlarının gelişmesine yardımcı olur. Çizgi filmlerin eğitimdeki rolü de önemlidir.

2.Çocuk Gelişiminde Çizgi Filmlerinin Rolü

Çocuklar küçük yaşlarından itibaren masallara ve masal dünyasına büyük ilgi göstermektedir. Çocuk edebiyatındaki ana hattın iyiyle kötü, eski ile yeni, adalet ile zulüm, gerçek ile yalan arasındaki geleneksel mücadeleye dayandığı açıktır. Bu mücadelenin her zaman iyinin kötülüğe, yeniliğin eskiliğe, adaletin zulme, gerçeğin yalana karşı zaferiyle sonuçlanması, masalların eğitici öneminden kaynaklanmaktadır. Edebi masallarda kahraman çocuklar devleri, gulyabanileri, cadıları ve baskıcı kralları yenerken, modern hikâye ve anlatılarda akıllı çocuklar yaramaz, huysuz akranlarını doğru yola yönlendirerek sanatsal çatışmayı daha da ilginç hale getirir.

Masallardaki çatışma, helal emekleriyle geçinen, ebeveynlerinin sözünü dinleyen, ailelerine yardım eden çocuklar ile kötü güçleri temsil eden korkunç devler, cadılar ve zalim krallar arasında geçer. İlginç olan nokta ise çocukların bu kötü güçleri fiziksel güçleriyle değil, akıl ve zekâlarının yardımıyla ve çoğu durumda metafizik güçlerin yardımıyla yendikleridir. Bu sebepten çocuklar masal dünyasını çok sevmek istiyor, orada olan güçlü karaktere benzemek istiyorlar. Samed Vurgun bu konuyu, “...bir çocuk masal dinlediğinde kaderini yalnızca olumlu kahramanlara bağlar, kötü gününde ağlar, iyi gününde sevinir.” (Vurğun, 1970: 36) şeklinde özetlemektedir. Çocuklar masallara içten bağlandıkları için Vurgun’un söylediği fikir büyük önem arz eder.

Masal kahramanlarının arkasında yüzyılların derinliklerinden gelen çeşitli simgeler vardır. Çocuklar için yetişkinlerden daha anlaşılırdırlar. Rus edebiyat eleştirmeni Propp şu mevzuyu belirtmektedir: “Çok sayıda mantıksal düşünme alışkanlığı, yetişkinleri simgeler dünyasından kopardı. Halk masallarının çocuklar ve yetişkinler tarafından kabul edilmesindeki farklılığın temel nedeni budur. Peri masalları çocuklara, dünyaya karşı tutumları nedeniyle yakındır, çünkü onlar dünyayı duygusal olarak duyma ve kabul etme duygusuna sahiptirler” (Propp, 1986: 364). Bu düşüncüyü yorumlayacak olursak yetişkinlerin mantığının ve akıl yürütmelerinin çocuklar için henüz net olmadığı söylenebilir. Ve peri masalları doğrudan öğretmez: Yalnızca çocuğun sempati duyduğu ve hoşlandığı büyülü karakterler vardır. Bu karakterler zamanla “büyüyerek” çocuk dünyasının, çocuk hayalinin, çocuk düşüncesinin vazgeçilmezi olmuştur. “Peri masallarında gerçeklik ile kurgu, kurgu ile gerçeklik arasında yalnızca bir yarı yol vardır. Masallar insanların çocukluğudur. Her millet kendi

hikâyelerinde kendini tanıır. Bir peri masalı bir halkın kültür belgesidir. Her insan bu kartı henüz çocukken annesinden alır. Bir milleti kendiniz “keşfetmek” istiyorsanız, o milletin geleneklerini görün, dilini öğrenin, o milletin masallarını okuyun” (Memmedli ve Gamberova, 2022: 7).

Teknolojinin gelişmesi ile masal karakterleri çizgi kahramanına dönüşmeye başladı. Çok kültürlülük açısından ise modern çağda çocuklar kitabın yanı sıra çok kültürlü dostluğa görsel olarak da tanıklık ediyor. Bunun ilk ve temel nedeni küreselleşmeyle birlikte modern çizgi filmlerin ve uzun metrajlı filmlerin hayatımıza girmesidir. Zaman geçtikçe televizyon ve radyo, sözlü konuşma kültürünün ön sıralarına yerleşmiş, halk masalları ve destanları geri planda bırakmıştır. Bu nedenle, küçük okurlar kitaptan çok rengârenk dünyaya ilgi duymaya başlamıştır. Çizgi filmler, her çocuğun hayatının kaçınılmaz bir parçasıdır. Çizgi filmlerin bir asırdan fazla bir süre önce ortaya çıkmasından bu yana, birkaç nesil çocuk animasyon filmleri izleyerek büyümüştür. Ancak çizgi filmler, çocuğun bilişsel gelişimi ve davranışları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olabilir. Bu, öncelikle filmin konusu, içerdiği öğelerle bizzat ilgilidir.

“İlk çocukluk dönemlerinden itibaren çocuklar, kendilerine model olarak seçtikleri, televizyondaki dizi kahramanlarının özelliklerini günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlarlar. Televizyon dizi kahramanı, çeşitli davranış ve hareketleriyle, çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir. Çünkü çocukta dürtülerini dizginleme yeteneği çok zayıftır.” (Yavuzer, 1998: 245)

Çizgi film, hareketli resimlerin ardışık bir şekilde gösterilmesiyle oluşturulan, genellikle eğlenceli ve öğretici içeriklere sahip görsel bir anlatım biçimidir. Çizgi filmler, hareketli görüntüler ve animasyon teknikleriyle karakterlerle olayların anlatıldığı, çoğunlukla çocuklara yönelik olarak üretilen televizyon veya sinema yapımlarıdır. Çizgi filmler, yeni çizgi karakterleri, modern çocuk kanalları geleneksel havayı değiştirerek çocuklara modern bir dünya sunmuştur. “Kültür, bir toplumu veya sosyal grubu tanımlayan maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin birleşiminden oluşur; yaşam tarzlarını, değerleri ve gelenekleri etkileyen, organize eden ve kapsayan bir olgudur.” (URL-15). Çizgi filmler, sosyo-kültürel değerleri çocuğa aktararak ünlü karakterler ve günlük olaylar aracılığıyla öğrenmek istediği değerleri çocuklara öğretir. Çocuk, bu filmleri izlerken olayları hayal eder, onlardan çıkarımlar yapar, düşünür ve gözlemlediklerini zihninde yeni bir boyuta taşır. Güler, bu konuyu, “Kişinin duygusal olarak özünü başka bir kişiyle veya grupla birleştirilmesi” olarak tanımlanan özdeşleşme yoluyla öğrenmiş olur (Güler, 2016: 163) şeklinde özetler. Çocuk edebiyatının yanı sıra çizgi filmler de çocukların bakış açısını şekillendirmede, vatana, onun kahramanlarına karşı sevgi ve bağlılığın zihinlerde oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bugün dünyanın her yerinde halkın tarihi, mücadeleleri ve bu mücadelede yaptıkları fedakârlıklar, çizgi filmler aracılığıyla çocuklara aktarılmaktadır. Çizgi filmler, eğlenceli olmanın yanı sıra öğretici unsurlar da

barındırır. Çocuklar için sosyal beceriler, empati, ahlaki değerler gibi konularda önemli mesajlar verir. Ayrıca, yaratıcı düşünmeyi teşvik eder ve dil gelişimine katkı sağlar. Bunun yanı sıra çocukların dünyayı anlama biçimlerini şekillendirirken, onların hayal güçlerini de geliştirir.

2.1. Türkiye Sahası Çizgi Filmleri Yayınları

Çizgi filmler meydana geldiği ilk yıllarda halk masal ve hikâyelerinden yararlanarak folklorik unsurlar bakımından zengin, millî değerlere bağlı bir sunum gerçekleştirmekteydi. “Dede Korkut Hikâyeleri”, “Sihirli Pabuçlar (Abdullah)”, “Keloğlan Masalları” gibi geleneksel çizgi filmleri zaman geçtikçe daha dünya çapında filmlere dönüştü.

1980-1990’lı yıllarındaki çizgi filmler, didaktik, pedagojik ve öğretici özellikleri ile karakterize edilmektedir. Zaten, çizgi filmlerini “...çizgi filmlerin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi içinde geliştirilmesindeki amaç, öğreticiliktir. Başka deyişle eğlendirirken eğitmek işlevi içerdiğinden kaynaklanmaktadır.” (Güler, 1989: 169) şeklinde özetlemek mümkündür.

Türkiye’de çizgi filmlerinin popüler hale gelmesinde en önemli rolü TRT oynamıştır.

“1980’lerde televizyonun hayatımıza yoğun olarak girmesiyle birlikte yapımcılar TRT için konulu uzun metraj çizgi filmler üretmeye başlamışlardır. Türk kültürü içerisinde önemli yere sahip Boğaç Han, Deli Dumrul gibi destan kahramanları, Nasrettin Hoca gibi fıkra karakterleri, Evliya Çelebi, Hacivat ve Karagöz gibi tarihimizde yer eden önemli kişi ve karakterler Türk çizgi film senaryoları için birer malzemeye dönüşmüştür. Bu konu ve karakterler geçmişte olduğu gibi bugün de Türk çizgi filmleri için önemli birer kaynaktır.” (Taş Alicenap, 2015: 15).

Bu yıllarda genellikle masal kahramanlarının animasyonlaştırılması, çocuklara okuduklarını canlı bir şekilde görme imkânı sunmaktaydı. 1990’lı yılların başlarında özel televizyon kanallarının yayım hayatına girmesiyle “çocuk dünyası” hızla değişiverdi. Batı dünyasının, özellikle ABD’nin ürettiği çizgi filmler çocuklara sunulmaya başladı. Bu filmler, küçük çatışmalarla başlasa da zaman geçtikçe büyük kavgalara hatta savaşımlara dönüşmeye başladı. Bu tür şiddet, kavga çocukların hafızasında ciddi hasar oluşturmaya başladı. Böylesine şiddet içeren çizgi filmler izlemek, çocukları gerçek hayatta şiddet içeren davranışlara teşvik edebilir. Çocuklar bu esnada kimseye zarar vermediklerini düşünebilirler. Çünkü çizgi filmlerinde şiddetin sonuçları çoğu zaman gösterilmiyor. Bu alanda en önemli çizgi filmlerden biri “Tom ve Jerry”dir.

William Hanna ve Joseph Barbera tarafından 1940 yılında yapılan bu çizgi film, tüm dünya çocukları tarafından sevilmektedir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, bu çizgi film aşırı şiddet içermektedir. Tom ve Jerry’de Jerry ve Tom düzenli olarak birbirlerine abartılı ve incitici şakalar yapıyorlar. Jerry, Tom’un kafasını patlatmak, kuyruğunu kıstırmak ve onu elektrik prizine takmak gibi “korkunç” hareketler yapar. Ayrıca patlayıcı, balta, çekiç,

zehir, kalem ve kâğıt gibi araçları kullanarak Tom’u susturmaya çalışır. Tom, ev aletlerini ve eline geçen her türlü nesneyi Jerry’ye karşı silah olarak kullanmaktadır. Bu tür şiddet sahneleri, bazı çocukların zihninde kalıcı izler bırakarak ciddi travmalara yol açabilir. Çocuk çizgi film izlerken keyif almalı, eğlenmeli ve bir şeyler öğrenmelidir. Ama bu tür şiddetli olaylar karşısında bunlar mümkünsüzdür. Yavuzer, bu konuyu, “Televizyonda gösterilmekte olan diziler, çizgi filmler bile çok yoğun bir şekilde şiddet ögesi içermektedir. Öldürme, dövüş gibi olayları seyreden çocukların tepkileri yetişkinleri şaşırtmakta, ürpertmektedir. Şiddet ve şaka arasındaki ilişkinin düzeyinin yükseldiği görülmektedir.” (Yavuzer, 1998: 245) şeklinde yorumlar. Sadece bu çizgi filmde değil, Batı dünyasının yayınladıkları çizgi filmlerin pek çoğunda bu tür şiddet görülmektedir. Türkiye’de çocuklar Karagöz ve Hacivat’ a gülerken bazen yabancı filmlerdeki şiddete de güler. Ama çocuk zihniyeti filmdeki bu şiddeti anlamaz, idrak etmez; sonuçta şiddet onun alt şuurunda silinmez izler bırakır. İşçibaş, bu konuyu ele alarak, “...Mesela, eskiden Karagöz’ün Hacivat’a attığı bir tokada çocuklar gülerken, bugün, çizgi film kahramanı olan Ağaçkakan düşmanına dinamitler atıp, onu havan topuyla havaya fırlatmaktadır. Bu da küçük seyircilerin gülmelerine neden olmaktadır. Böylesi bir şiddet izleme saldırgan davranışları güçlendirebilir.” (İşçibaş, 2003: 144-145) şeklinde özetlemektedir. Konuyu doğru yorumlayan İşçibaş, çocuklara film izletirken daha titiz ve bilinçli olunması gerektiğini vurgulamak istemiştir.

Günümüzde çocuklara yönelik TV kanallarının sayısı artsa da bu kanallarda yayınlanan filmlerde pedagojik unsurlar ile ahlaki ve millî değerlerin düzeyi neredeyse yok denecek kadar düşüktür. 2000’li yıllardan itibaren TV kanallarının sayısındaki artış, doğal olarak çocuk kanallarının da oluşumunu etkilemiştir. Önceden faaliyette olan TRT Çocuk kanalı da bu rekabete katılmayı başarmıştır. Ardından Disney Junior, Minika GO, Minika Çocuk, Cartoon Network, Baby TV, Duck TV, Moonbug KIDS, Kids CO, Baby First TV ve Cartoonito gibi kanallar ardı ardına yayına başlamış; bu kanallarda özellikle Batı kökenli çizgi filmler öne çıkmıştır. Bu kanallarda özellikle Batı dünyası çizgi filmleri gösteriye girdi. Bu filmler çoğunlukla şiddet içermekte ve eğitici özellik taşımamaktadır. “Max ve Maestro”, “Esrarengiz Kasaba”, “Greenler’in Şehirdeki Maceraları”, “Teen Titans Go”, “Oscar Çöllerde”, “Mucize Uğur Böceyi ile Karakedi”, “Winx Club”, Star Kötü Güçlere Karşı”, “Koyun Shaun”, “Maceracı Yüzgeçler”, “Kratt Kardeşler”, Grizzy ve Lemmingler” gibi çizgi filmler büyükler için çekilmiş korku filmlerini andırıyor. Oysa millî çocuk kanalları olan TRT Çocuk, TRT Diyanet Çocuk, Yumurcak TV kanalları eğitici, öğretici, didaktik, tarihi filmler vermeye devam etmektedir. “Rafadan Tayfa”, Trafik Tayfa”, “İstanbul Muhafızları”, “Nasrettin Hoca Zaman Yolcusu”, “Niloya”, “Kehribar ile Boncuk” filmlerinde çocuk dünyası inceliklerine kadar anlatılmaktadır.

Bu filmlerde çeşitli karakterler çocukların düşünce dünyasına ciddi şekilde etki etmektedir: Bitzer, Greg, Conner, Muffin, Peter, Timmy, Cricket, Stella karakterleri kötü yandan etkilerken, Hayri, Azmi, Anıl, Ayşe, Zeynep

karakterleri her hareketleriyle örnek oluyorlar. Ama kanallar, filmler, karakterler fazla olduğu için çocukların neleri izleyip neleri izlemeyeceğini söylemek imkânsız hale gelir. Bu konuda ailenin yanı sıra anaokulu ve ilkokulu öğretmenleri önemli rol üstlenmektedir. Çocuk yaşlardan onların ne izledikleri ne okuduklarına dikkat etmek gerek. Çünkü belirtilen müesseseler insanın yetişmesi için bir temeldir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki çizgi filmler, çocukların yanı sıra yetişkinler için de önemli bir eğlence ve kültür kaynağıdır. Yetişkin çizgi filmleri, toplumsal sorunları mizahi bir şekilde ele alabilir ve derin felsefi veya siyasi mesajlar verebilir.

2.2. Azerbaycan Sahası Çizgi Film Yayıncılığının Dünü, Bugünü ve Geleceği

Azerbaycan'da animasyon filmlerin ortaya çıkışı 20. yüzyılın 30'lu yıllarına yani Sovyetler Dönemi'ne denk gelmektedir. "1933 yılında Bakü film stüdyosunda "Lokbatan" ve "Petrol Senfonisi" belgeselleri çekilirken teknik animasyon kullanılmıştır" (Memmedli ve Gamberova, 2022: 4). Bu başarılı animasyonun ardından çocuklar için çizgi film oluşturulması fikri ileri sürülmüştür. Halk masallarının animasyon formunda yeniden üretilmesi fikri, edebiyatçı ve sinemacıların ortak bir projede buluşmasını sağlamıştır. "Azerbaycan şifahi halk edebiyatından esinlenilerek senaryolaştırılan 'Abbas'ın Talihsizliği' adlı film, halk masallarının sinematik bir adaptasyonu olarak üretilmiştir" (Kazımlı, 2003: 185). İlk filmden başarı kazanan animasyon alanı, toplum tarafından sevilmiş ve yeni filmlerin çekilmesi için çok sayıda istek almıştır. Lakin II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tüm alanlar gibi kültürel alanındaki işler de askıya alınmıştır. Savaştan sonra Josef Stalin'in ölümü dünyada oluşan sosyo-politik değişimlere yol açmış ve dünya yeni bir düzene girmiştir. 1960'lı yıllarda çocuk sinema ve çizgi filmleri için zemin hazırlanmaya başlamıştır. "1960'ların sonlarında film stüdyosunda çizgi film çekmek için yeni koşullar yaratıldı ve bir ressam grubu oluşturuldu. Aynı zamanda stüdyoda bu alanla ilgili özel kurslar açıldı" (Memmedli ve Gamberova, 2022: 5). Nihayet, 1969'da "Cırtan" (Cüce) adlı çizgi film yayınlandı. Bu film Azerbaycan'ın en ünlü çocuk masallarından biri olan "Cırtan" masalından uyarlanmıştır. "Cırtan" masalı, millî masal motiflerini, halk yaratıcılığını ve geleneksel Azerbaycan müziğini yansıtan bir animasyon filmiydi. "Bu çizgi film, Azerbaycan kültür ve edebiyatının animasyon sanatıyla nasıl anlatılabileceğini gösterdi." (URL-5). Böylece, Azerbaycan'da çizgi film çekilmesi geleneği başladı.

Türkiye'deki tek kanallı dönem uygulamalarına benzer şekilde, Sovyetler Birliği döneminde de Azerbaycan'da yayın yapan tek kurum Azerbaycan Devlet Televizyonu (AzTV) idi. Sovyet yönetimi tarafından belirlenen yayın politikaları doğrultusunda; şiddet unsurlarından arındırılmış, eğitici ve didaktik içerikli yapımların üretilmesi ideolojik bir sorumluluk olarak addedilmekteydi. Bu yaklaşımın temelinde ise erken

yaşlardan itibaren “ideal Sovyet vatandaşı” tipolojisini inşa etme hedefi yer almaktaydı. Bu sebepten çekilen filmler çocuklar için örnek filmler idi. “Aslan ve İki Öküz”, “Ayı ve Fare”, “Civcivlerim”, “Çakal oğlu Çakal”, “Konuşan Işıklar”, “Humay’ın Rüyası”, “Fitne”, “Gökçek Fatma”, “Horoz”, “Hayır ve Şer”, “Kibirli Fil Yavrusu”, “Tığ Tığ Hanım ve Sıçan Bey” gibi çizgi filmleri halk masallarını andıran, eğitici ve öğretici filmlerdi. Sovyetler Birliği’nin merkezi yapısı, bu dönemde üretilen çizgi filmlerin tüm üye cumhuriyetlerde ortak bir kültürel tüketim nesnesi haline gelmesini ve geniş bir çocuk kitlesi tarafından benimsenmesini sağlamıştır. “Kedinin Evi” (Koşkin dom), “Kedi Lyapold’un Serüveni” (Priključeniya Kota Leopold’a), “Dur Bakalım Sana Ne Yapacağım” (Ну, погоди!), “Küçük ve Damda Yaşayan Karlson” (Malış i Karlson, kotoriy jivot na krışe) filmleri dönemin önde gelen filmleri idi. Bu dönemde en öne çıkan, tüm Sovyetler ülkesinde herkesin sevdiği film “Dur Bakalım Sana Ne Yapacağım” (Nu, pogodi!) filmiydi.

Soğuk savaş döneminde Batı ve SSCB arasındaki ideolojik çatışma bu alanda da kendisini göstermekteydi. Tom ve Jerry filmine karşılık olarak aynı konuyu ele alan Feliks Kandel ve Vyaçeslav Katyonovkin 1968 yılında “Dur Bakalım Sana Ne Yapacağım” (Nu, pogodi!) adlı çizgi film yayınladılar. Bu çizgi filminin de konusu Kurt’un Tavşan’ı yakalama çabasıdır. Ama Tom ve Jerry’den farklı olarak Kurt ve Tavşan arasında şiddet yoktur; Kurt’un Tavşanı yakalama çabaları tamamen çocuksu bir durumdur, olağanüstü bir durum yoktur. Olay örgüsünün kendisi modern bir bakış açısından çok tuhaf görünüyor. Karakterler arasındaki çatışma, biyolojik varoluşun bir gereği olarak sunulmakla birlikte, herhangi bir zulüm veya sadizm içermez. Avlanma içgüdü, animasyonun doğasına uygun şekilde stilize edilerek şiddet unsurlarından izole edilmiş ve çatışma süreci ‘şiddetsiz bir devinim’ olarak kurgulanmıştır. Bu bakımdan Sovyetler ülkesinde milyonlar bu çizgi filmini sevdi, onunla büyüdü. Kültür Bilimci Oksana Moroz’a göre;

Nu, Pogodi!", hem "Tom ve Jerry"ye bir yanıt olarak hem de temelde belirli bir dönemin, yani modernizmin ulusal bir kültürel ürünü olarak, öyle ya da böyle uluslararası kültürel bağlama dahil olmuştur. Biz bu çizgi filmde; güç kültürünün, şiddet kültürünün, seksizmin (cinsiyetçilik), yaş ayrımcılığının ve hatta istenirse yabancı düşmanlığının sergilendiğini görebiliriz; hayvanlar dünyasında yabancı düşmanlığını tespit etmek zordur ama bir tür ayrımcılığının mevcut olduğu elbette bir gerçektir. (URL -6)

şeklinde yorumlamaktadır. Çok doğru tespittir. Çünkü bu çizgi film, sosyo-kültürel ve politik anlamda da ideolojik biçimde topluma aktarılmaktaydı.

Geçmiş dönemde üretilen animasyon yapımları, ideolojik birer araç olarak çocukların zihinsel inşasında etkin bir rol oynamıştır. SSCB’nin dağılması ve Soğuk Savaş sürecinin sona ermesiyle birlikte animasyon sineması, ‘kapitalist-sosyalist’ eksenli ideolojik çatışma zemininden uzaklaşmıştır. Ancak günümüzde animasyon içerikleri tematik bir dönüşüme uğramış; özellikle Batı menşeli yapımlarda pedagojik ve didaktik unsurların yerini, yüksek dozda şiddet ve salt ticari kaygıların aldığı

görülmektedir. Bu durum, animasyonun eğitici misyonundan uzaklaşarak farklı bir içeriksel krize evrildiğini göstermektedir.

3.Çocuk Programları ve Çocuk Dünyası

Çocuk sadece ailenin değil, aynı zamanda kaderinin sorumlusu olan milletin, ülkenin, devletin de geleceğidir. Günümüzde çocukların fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı, milli-manevi değerlerle mücehhez ve donanımlı bireyler olarak yetiştirilmesi, devletin temel stratejik öncelikleri arasında yer almaktadır. Çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişiminde birincil sorumluluk aileye ait olmakla birlikte, bu sürecin sağlıklı bir biçimde tamamlanmasında toplumsal mekanizmaların rolü yadsınamaz. Bu bağlamda kreşler, anaokulları ve ilkokullar; aileden sonraki en temel sosyalleşme ve gelişim alanlarını oluşturmaktadır. Çocuk bir günün neredeyse çoğunu okulda, arkadaşlarının arasında geçirmektedir. Bu bakımdan bu kurumlarda çalışan öğretmenler büyük rol üstlenirler. Yani çocuğun sağlam temellerini aileden sonra öğretmenler grubu atmaktadır. Her toplum yeni nesillerin manevi, ahlaki ve insani değerlerle yetişmesini ister. Bu amaçla çocuklara önce ailede, sonra çevrede ve eğitim kurumlarında bu değerler aşılanmaktadır. Bunun yanı sıra dönemin edebiyatçıları, eserleriyle ahlaki ve insani değerleri yeni nesillere aktarmaya çalışmışlardır.

Eğitim kurumlarının yanı sıra, kitle iletişim araçları olan radyo ve televizyon ile bu mecralarda sunulan çocuk programları, gelişimin en kritik bileşenlerini oluşturmaktadır. Çocuğun kimlik inşasında ve bilgi edinme sürecinde radyo ile televizyonun üstlendiği rol yadsınamaz bir gerçektir. Eğlendirme ve eğitime işlevine sahip olan televizyon, sadece yetişkinlerin değil, küçük çocukların da hayatının bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde çocuklar televizyon dünyasını çok küçük yaşlarda keşfediyorlar. Birçok araştırma, altı yaşın altındaki çocukların günde ortalama iki saat televizyon izlediğini gösteriyor. “Modern televizyon bilgi, eğlence ve eğitimin yayılmasında en yaygın ve muhtemelen en güçlü araçtır. TV izleyicisi onlarca ve bazı bölgelerde çok çeşitli içeriğe sahip yüzlerce kanala erişebilir.” (Kolosov vd., 2008: 127). “Televizyon ve radyonun etkisinin büyük olduğu dikkate alınarak, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından Nisan 1994’te Cannes’da 11 Aralık Uluslararası Çocuk Televizyon ve Radyo Günü ilan edildi. O tarihten bu yana her yıl aralık ayının ikinci pazar günü dünyanın önde gelen tüm televizyon ve radyo kuruluşları çocuk ve çocuk programlarına yayın yapmaktadır” (URL-7). Çocuk programları çocukların mükemmel bir şekilde yetişmeleri için vazgeçilmez bir kriterdir. Çocuklar boş zamanlarının önemli bir kısmını televizyon ekranı karşısında geçirmekte ve bu onların kişiliklerini şekillendirmektedir. Doğru televizyon programları çocuklara dünya ve toplum hakkında gerekli bilgileri vermenin yanı sıra sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerini de sağlar. Doğru seçilmiş bir program çocukların hayal gücünü, tefekkürünü ve hayata bakış açısını geliştirir. Kelime ve görsellerin aynı anda sunulduğu televizyon, çocukların ilgisini çekerek öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. “Televizyonun ve diğer görsel iletişim araçlarının sosyal gelişim sürecinde çocuklar ve ergenler

üzerinde uyguladığı etki, film karakterlerini aktif olarak taklit etme isteklerine, hayal güçlerinin zenginliğine ve gözlemlenen olayların hassas algısına yansır.” (Kolesnikova, 2013: 78).

Televizyon programları çocuklara yetişkinlere saygıyı, kişiler arası ilişkileri, şefkati, fedakârlığı, insanlığı ve diğer olumlu duyguları aşılamaktadır. Çocuk programlarının etkilerini keskin bir “yarar-zarar” ikilemi üzerinden kategorize etmek, pedagojik açıdan eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu içeriklerin etkisi; programın niteliği, sunum biçimi ve izleyici kitlesinin gelişim düzeyine göre değişkenlik göstermektedir. Televizyonda izlenen, radyoda dinlenen programların türleri, konuları ve izlenme süreleri çocuğu olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Küçük çocukların dikkati yetişkinlere göre çok farklı görüntülere çekildiğinden televizyon programları bu faktörü çocukların olup biteni takip etmelerine yardımcı olmak için kullanır. “Ebeveynler, çocuklarının izlediği televizyon programlarını dikkate alarak çocuklarının daha fazla bilgi almasına yardımcı olabilirler” (URL-8). Programlar sayesinde çocuklar yeni ve ilginç gerçekleri öğreniyor ve bu aynı zamanda okul öncesi çocuklar için de iyi bir bilgi tabanıdır.

Çizgi filmler, eğitici-öğretici programlar sadece eğlence içeriği değil, programlar 2 ila 7 yaş arasındaki çocuklara zorluklarla başa çıkmayı, dünyayla etkileşime girmeyi ve doğru kararlar almayı öğretiyor. “Çocuklar canlı hikayeler aracılığıyla empati geliştirirler; karakterlerle sorunlar yaşarlar, hatalarından ders çıkarırlar ve insani değerleri geliştirirler. Bunun yanı sıra sevgiyi, dostluğu, birlik ve şefkati yaşıyorlar. Örnekleri çözerler, mantığı kullanırlar ve kalıpların dışında düşünmeye başlarlar.” (URL-9)

Günümüzde küresel dinamiklerin başkalaşımı, bu sürecin beraberinde getirdiği yeni değer yargıları ve dijital teknolojilerdeki ivmelenme, çocukluk olgusunu ve çocukların sosyokültürel dünyasını köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Yeni genç nesil artık televizyon ve radyoyu değil akıllı telefon ve tabletleri tercih ediyorlar. Bu da geleneksel çocuk programlarını gölgede bırakmakta yeni formatlı programların oluşmasını zaruri kılmaktadır. Yeni kuşak çocuklar geleneği kabul etmiyor, “eski” örf adetleri, değerleri görmek istemiyorlar. Televizyon izlerken ölçülü olmak önemlidir. Çocukların kaliteli programları izlediğinden ve boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirdiğinden emin olmak önemlidir. Bu onların doğru gelişimini sağlayacaktır. Televizyon yayını, rasyonel bir pedagojik yaklaşımla ele alındığında, çocuk için bir eğlence aracı olmaktan ziyade hem de destekleyici bir öğrenme materyali işlevi görebilmektedir. Rus öğretmen Kolesnikova bu durumu “Çocuk programları çocukları geliştirmeli, eğitmeli, onları sağlıklı bir toplumun, düşünme, anlama, empati ve yardım etme yeteneğine sahip tam teşekküllü üyeleri haline getirmelidir. Şunu belirtmek isterim, içindeki çocuk TV kanalları ve programlarının çeşitliliği ne olursa olsun, çocuğunuza zarar vermemek için TV programlarını dikkatli seçmeniz gerektiğini dikkate almak gerekir.” şeklinde özetler (Kolesnikova, 2013: 79).

Televizyon izlemenin çocuklara birçok faydası vardır. Eğlence, eğitim, kültür ve modern teknolojiler hakkındaki programlar çocukların doğru, düzgün bir şekilde yetişmesini sağlamaktadır. “Televizyon programları dünya hakkındaki bilgiyi genişleten önemli bir bilgi kaynağı olarak hizmet vermektedir. Geçtiğimiz birkaç on yılda dünyanın imajı büyük ölçüde televizyon tarafından şekillendirildi.” (Şarikov ve Çudinova, 2007: 58). Tüm bu değerlendirmeler ışığında, televizyonun, evrensel bilgi birikimini geniş kitlelere ulaştıran ve kültürel sermayenin aktarımında stratejik bir işlev üstlenen devasa bir mecra olduğu söylenebilir.

Nitelikli çocuk programları, bireyin erken yaştaki sosyalleşme sürecine katkı sunarak çatışma çözme stratejileri, duygusal regülasyon (düzenleme) ve sosyal adaptasyon becerilerini destekleyici birer model işlevi görmektedir. Çocuklar eğlenceli programlar ve testler izleyerek hayal güçlerini geliştirirler. Eğitim programları çocukları harekete geçmeye teşvik eder. Çocuğunuz geleneksel öğrenme yöntemlerinden hoşlanmıyorsa, eğitim programları onun öğrenmesini sağlamanın harika bir yolu olabilir. Bu tür programlar çocukların problem çözme becerilerini ve analitik düşünmelerini geliştirir. Söz konusu yapımlar, çocukların problem çözme yetilerini ve analitik düşünme kapasitelerini geliştirmesinin yanı sıra; kültürel ve belgesel içerikli programlar aracılığıyla küresel mirasın seçkin örneklerini tanımalarına ve evrensel bir vizyon kazanmalarına olanak tanır. Farklı kültürleri öğrenmek çocuğun sosyal gelişimine yardımcı olur. Diğer kültürlerin temsilcilerine karşı daha hoşgörölü hale gelir ve daha bütünsel düşünmeye başlar. Son olarak modern teknolojiler hakkındaki programlar sayesinde çocuklar, yeni teknolojileri kullanmayı ve sosyal trendleri takip etmeyi öğreniyorlar. Televizyon sonuçta çocukları daha bilgili kılmak için önemli iletişim aracıdır.

3.1.Türkiye Sahasında Çocuk Programları

Televizyon yayıncılığı, tarihsel süreçteki gelişimine paralel olarak; enformasyon sağlama, eğitime, eğlendirme, propaganda ve toplumsal mobilizasyon gibi çok boyutlu işlevleri barındıran geniş bir içerik yelpazesini izleyiciye sunmuştur. Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon; bireysel ve toplumsal enformasyon gereksinimlerini bütüncül bir yaklaşımla gidermeyi hedeflemiş olup, bu misyonu tarihsel süreç içerisinde sürdüren temel dinamiklerden biri olmayı sürdürmektedir. Televizyon, bilinçli ve amaçsal bir kullanım sergilendiğinde etkin bir araç haline gelmektedir, aksi durumda ise toplumsal ve bireysel gelişim üzerindeki işlevini yitirerek yalnızca fiziksel bir nesneye (süs eşyası) dönüşmektedir. Ünlü Amerikalı gazeteci Edward R. Murrow bu konuyu, “O öğretebilir, aydınlatılabilir, hatta teşvik edebilir, ancak yalnızca insanlar onu uygun şekilde kullanabildiği sürece. Aksi takdirde, yalnızca kablo ve ampulden oluşan bir kutudur.” (URL-10) şeklinde özetleyerek televizyonun ana amacını seyircilere aktarmıştır. Modern toplumda insanların düzenli olarak ekonomik, politik, sosyal ve kültürel bilgiler alması günlük bir gereksinim haline gelmiştir. Bu bakımdan televizyonda özellikle çocuklar için hazırlanan programlar çok önemlidir.

Kurulduğu günden bu yana çocuk odaklı yayın politikalarını başarıyla hayata geçiren TRT; eğlendirirken eğitmeyi hedefleyen programlarıyla, bu alandaki toplumsal ihtiyacı karşılayan temel mecra haline gelmiştir. “TRT kanalı kurulduğu ilk yıllardan itibaren günlük yayın akışı içinde çocuklara yönelik program içeriklerine yer vermiştir. Bu içerikler kimi zaman bir çizgi film, kimi zaman masal anlatımı gibi türler olarak sunulmuştur.” (Apak ve Yazıcı, 2022: 440). Bu programlar genellikle ünlü sunucu ve oyuncular tarafından hazırlanarak çocuklara takdim edilmiştir. Yalnız TRT kanalının olduğu zamanlarda başka seçenek olmadığı için çocuklar derslerini bitirdikten sonra televizyonun başına geçer ve sabırsızlıkla programın başlanmasını beklerlerdi. Onların da ilgisini çeken en önemli şey çizgi filmlerdi. “1968 yılında ilk televizyon yayınında çocuklara özel olarak yayında yer verilen ilk içerik, “*Kötü Adam ve İnatçı Çiçek*” isimli çizgi filmidir.” (Apak ve Yazıcı, 2022: 445).

Özellikle 1970 ve 1980’li yılların görsel estetiğiyle öne çıkan çocuk programları, toplumsal bellekteki yerini korumakta ve günümüzde halen kültürel bir referans noktası olarak önemini sürdürmektedir. “Millî Eğitim Bakanlığı ile 1973 yılında doğrudan eğitim programları hazırlayarak örgün eğitime destek olmak amaçlanmıştır. Bu dönemde yapılan programlar arasında “Televizyon Okulu” ve “Okul Televizyonu” (Üniversiteye Hazırlık) programları yer Televizyonda Çocuk Programlarının Tarihsel Dönüşümü: TRT Örneği almıştır.” (Apak ve Yazıcı: 446). “Bizim Sokağımız” (1970), “Çocukların Televizyonu” (1970), “Çocukların Evreni” (1972), “Oyun Treni” (1968), “Atlıkarınca” (1977), “Oynamak İstiyorum” (1979), “Sayım Suyum Yok” (1981) gibi programlar çocukların ilgisini çeken, onların dünyasına hitap eden önemli programlardır.

“1970’lerin çocuk programları değerlendirildiğinde, çoğunlukla yetişkinler tarafından oynanan dramalı oyunlar ya da kuklalar oldukları görülmektedir. Programlarda toplumsal ve gündelik hayat normları genel olarak büyüklerden çocuklara aktarılmaktadır. Bu aktarım çoğunlukla şehir hayatının gerekliliği olan modern temalarla olmaktadır. Çocuklar bu programlarda salt öğrenci ve alıcı durumundadır” (Karaduman ve Gökgez, 2017: 389).

Söz konusu dönemin en ikonik yapımlarının başında, ünlü oyuncu Adile Naşit tarafından sunulan 'Uykudan Önce' programı gelmektedir. Bu program, yalnızca çocuk kitlesi üzerinde değil, yetişkinler nezdinde de güçlü bir karşılık bularak kuşaklararası bir kültürel bağ kurmayı başarmıştır. 'Uykudan Önce' programı, Türk televizyon tarihinde önemli bir yere sahip, kült bir çocuk programı olarak televizyon tarihine geçmiştir.

“Uykudan Önce” programı Türkiye’de çocuklara yönelik yapılan ilk örneklerden biriydi. Pedagojik açıdan da oldukça gelişmiş bir programdı. Adile Naşit’in sıcak ve samimi sunumu, birbirinden güzel masallarıyla çocukların kalbini fethetmişti. Program, sadece çocukların değil, büyüklerin de ilgisini çekiyordu. Adile Naşit’in masal anlatımındaki yeteneği, programın başarısındaki en büyük etkenlerden biriydi. Programda birçok klasik

masalın yanı sıra, Adile Naşit'in kendi hayal gücünden doğan özgün masallar da yer almıştır.

1980'ler ve 1990'larda Barış Manço'nun daha büyük bir program olan "7'den 77'ye" içinde yer alan bir bölüm olan Adam Olacak Çocuk programı ekranlara geldi. Adam Olacak Çocuk, çocukların yeteneklerini sergilediği, şarkı söylediği, oyun oynadığı ve Barış Manço ile keyifli sohbetler ettiği bir program olmanın yanı sıra aynı zamanda çocuklara iyi alışkanlıklar kazandırmayı ve onları hayata hazırlamayı amaçlıyordu. Türk televizyon tarihinde çocuk yayıncılığına yenilikçi bir perspektif kazandıran 'Adam Olacak Çocuk', Barış Manço'nun çocukları birey olarak kabul eden empatik yaklaşımı sayesinde özgün bir kimlik kazanmıştır. Program, eğlence ile eğitimi başarılı bir şekilde sentezleyerek, çocukların özgüven gelişimine katkı sunan nitelikli bir yapıyı halini almıştır. Programın üzerinden yıllar geçmesine rağmen hala herkes tarafından büyük bir özlemle hatırlanmaktadır. Özellikle 80'ler ve 90'lar çocukları için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1990'ların başlarında özel kanalların açılmasıyla vizyon genişledi ve buna bağlı olarak da TV kanallarda yeni, dönemin gelişimine uygun programlar çocuklara sunuldu.

"Yaptığım müzikle toplumun çok sesliliğine katkıda bulunmaktan başka bir şey düşünmedim. Türkiye'nin karamsar bir tablosu var ve ben o tabloyu görüyorum. Bütün bu karanlık ve karamsar görüntüye rağmen ben kararımı verdim ve işimi gücümü bırakıp, belki çocuklarımızın daha iyi yetişmelerine katkıda bulunurum diye düşünerek, çocuklara yönelik programlar yapıyorum. Böylece bir kuşağı daha taşımak istiyorum. Sizler benim şarkılarımla büyüdünüz, şimdiki çocuklar da benim onlar için hazırladığım programlarla büyüyorlar. Bir gün 'Bu adam bize program yapardı.' diye hatırlayacaklar." (URL -11).

Bu ifadeler, sanatın estetik bir üretim alanı olmanın ötesinde, toplumsal sorumluluk bilinciyle şekillenen bir kültürel müdahale pratiği olarak kavrandığını göstermektedir. Müzik ve çocuk programları aracılığıyla kuşaklar arası bir süreklilik kurma arzusu, sanatçının kendisini millî düşüncenin taşıyıcısı olarak konumlandığını ortaya koyar. Pesimist toplumsal tabloya rağmen umudu pedagojik bir yönelimle yeniden üretme çabası, kültürel iyileşmenin uzun vadeli ve bilinçli bir inşa süreci olarak düşünüldüğünü düşündürür. Bu bağlamda söz konusu yaklaşım, sanatı toplumsal dönüşümün sessiz fakat etkili bir imkânı olarak temellendirir.

3.2.Azerbaycan Sahasında Çocuk Programları

Azerbaycan'da Radyo (1926) ve Televizyon (1956) yayına girdikten beri genç neslin iyi yetişmesi için eğitici öğretici programların hazırlanması öncelikli bir mesele olmuştur.

Azerbaycan'da Sovyet dönemi çocuk programları birçok kuşağın hayatında özel bir yer tutmaktaydı. Bunlar sadece eğlence değil, aynı zamanda eğitim, dünya görüşü ve ahlaki değerlerin oluşumu için önemli bir

araçtı. Sovyet yönetimi, çocukların sosyalist değerler sistemi içerisinde yetişmesini sağlamak adına çocuk yayıncılığını birincil bir pedagojik araç olarak konumlandırmıştır. Dönemin çocuk programlarının temel parametreleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1.Eğitimsel işlevi: Başlıca görevi uyumlu gelişmiş bir kişiliği, vatansever, emekçi bir insanı yetiştirmek;
- 2.Olumlu kahraman: En iyi insani nitelikleri sergileyen, zeki, akılda kalıcı karakterler: nezaket, dürüstlük, çalışkanlık. Sovyet insanının dört dörtlük olması;
- 3.Öğretici hikâyeler: Programların konusu çoğunlukla iyi ve kötünün karşıtlığı üzerine kuruluydu ve iyi her zaman kazanırdı.
- 4.Müzik: Birçok kişinin dilinden düşmeyen akılda kalıcı melodiler ve şarkılar yazılmaktaydı;
- 5.Eğitsel unsur: Birçok program, çocukları çevrelerindeki dünya, doğa ve tarihle tanıştıran eğitici unsurlar içeriyordu.

Tüm bu özellikler Sovyetler Birliği içinde yer alan cumhuriyetlere de aitti. Moskova'nın hazırladığı çocuk programları genel televizyon kanalıyla (1.Kanal) tüm birlik ülkelerinde gösterilmekteydi. "İyi Geceler Çocuklar", "Masal Dünyasına Seyahat", "Gezginler Kulübü", "Çalar Saat", "Bak, Sana Ne Yapacağım", "Yıldız Saati", "Kedi Lyapold" gibi programlar herkesi ekran başına geçirmişti.

Azerbaycan yayıncılık sahasında, özellikle çocuk edebiyatı yazarları ve şairleri tarafından hazırlanan programlar, barındırdıkları samimi üslup ve pedagojik derinlik sayesinde eğitici-öğretici birer model olarak dikkat çekmektedir. Sovyet döneminde Azerbaycan televizyon ve radyolarında zengin bir çocuk programları geleneği olmasa da "Bileyen", "Piri Dede Masalları", "Sihirli Ayna", "Doğayı Sevenler", "Size Kimden Haber Vereyim?" gibi birkaç popüler çocuk programı vardı. Bu programlarda masal, efsane, çocuk oyunları, büyük nasihatleri, eğitici öğretici hareketler, küçüklerin yanı sıra büyükleri de televizyon ve radyo başına getirmekteydi. Özellikle ünlü oyuncu Sadık Hüseyinov'un "Savalan Dede" adıyla sunduğu "Size Kimden Haber Vereyim?" programı 1980'li yılların vazgeçilmez programlarından. Yarattığı Savalan Baba karakteri hem çocuklar hem de yetişkinler olmak üzere pek çok izleyicinin sevgisini kazanmıştır. Çocuklarına söylediği "gözümün nuru" ve "evimin güzelliği" şeklindeki içten sözleri, çocuklarını bilgece sözlerle ve öğretici öğütlerle okşayan bir ebeveynin özenini ve ilgisini yansıtıyordu. Sadık Hüseyinov'un samimi oyunuyla canlandırılan Savalan Baba karakteri, gerçek bir halk aksakalıydı. Sanata ve insana olan sevgisini eserlerinde açıkça ortaya koymuştur.

Dönemin bir başka sevimli programı ünlü oyuncu Hüseynağa Sadıgov'un sunduğu "Piri Dede Masalları" programıydı. Sanatçının programda 'Horoz' şiirini yüksek bir coşku ve etkileyici bir performansla seslendirmesi, çocuk izleyiciler nezdinde ikonik bir figüre dönüşmesine yol

açmış; bu süreçte kendisine 'Horoz Dede' lakabıyla hitap edilmeye başlanmıştır. "O zamanlar ona birçok kişi "Horoz Dede" derdi biliyor musunuz? Hüseynağa Sadıgov bu söze o kadar alışmıştı ki, kimseye gücenmiyordu." (KazıMZade, 2013: 23). Sempatik sunum tarzıyla 'Horoz Dede', yalnızca çocuk izleyiciler nezdinde değil, yetişkinler arasında da büyük bir kabul görmüştür. Sanatçının kızı, babasının bu ikonikleşmiş rolünü şu sözlerle ifade etmektedir: "Çocuklar babamı 'Horoz Dede' olarak isimlendirmişlerdi. Devlet televizyonunda yayınlanan bu programın ana kahramanıydı ve onlara sayısız masal ile hikâye aktararak hayal dünyalarını zenginleştiriyordu. Çocuklar, büyük bir motivasyonla ekran başında bu anlatıları takip ederlerdi" (URL -12). Dünyayı gören bu büyük adam, seçkin sanatçı Hüseynağa Sadıgov, başkalarına tavsiye ettiği şeyi kendisi de yaptığı için, vefat ettiği günden beridir hiç unutulmadı, bir aktör ve bir insan olarak her zaman sevildi ve hala sevilmektedir.

Azerbaycan'ın en çok sevilen çocuk programı ünlü oyuncu, genç yaşta hastalıktan vefat eden Elekber Hüseynov'un sunduğu "Her Birimiz Bir Çiçek" programıdır. Ünlü oyuncunun çok sevgi ve samimiyeti ile sunduğu bu program, kısa sürede tüm ülkede en çok izlenen program oldu:

"Televizyonun 'Çocuk Programları' yayın ekibi, çocuklara yönelik eğlenceli ve müzikli bir program hazırladı. Adını 'Her Birimiz Bir Çiçek' koydular. Programın sunuculuğunu Elekber Hüseynov üstlendi. Kısa zamanda bu program çocukların sevgili Amcaları Elekber ile buluşma mekânı haline geldi. Çocukların sevinci ise doruk noktasındaydı. Elekber'in televizyondaki ilk adımları başarılı oldu. Köy köy dolaşarak sihirli masal gösterileri, eğlenceli oyunlar, hikâyeler ve güzel şarkılarla minik fidanların konuğu oldu. O tarihten bu yana Elekber Hüseynov sadece ülkemizde değil, dünyanın birçok ülkesinde de 'Elekber Amca' olarak tanınıp ünlendi. Herkes ona bu isimle sesleniyordu." (Necefova, 2009: 6).

Elekber Hüseynov çocuklarla çalıştığı için çocuk psikolojisi üzerine kitaplar okur, çocuklarla etkileşime girer ve onlara karşı duyarlı olurdu. Programın başarılı olmasının sebebi kuşkusuz çocukların manevi dünyasıyla iç içe olmasıydı. Bu konuda, Şahane Müşfik,

"Elekber Amca'nın yüreği o kadar büyük ve saftı ki, küçük bir ekrandan ülkenin, hatta dünyanın bütün çocuklarını okşayabilir, sevebilir, bağrına basabilirdi. Biz ona 'amca' derdik ve ilginçtir ki, onun gerçekten amcamız, en yakınımız, en sevdiğimiz kişi olduğuna tüm kalbimizle inanırdık." (Müşfik, 2018: 14) demektedir.

"Programın bu kadar ilgi görmesinin sebeplerinden biri de Azerbaycan Devlet Kukla Tiyatrosu'nda başyönetmen olarak görev yapan oyuncu Elekber Hüseynov'un profesyonelliği, çocukların dünyasına yaptığı rehberlik ve küçüklerle ortak bir dil bulma becerisiydi." (URL -13).

Küçük izleyici kitlesinin oylarıyla Elekber Hüseynov, çocuklar için yaptığı hizmetlerden dolayı 2007 yılında Polonya'nın "Uluslararası

Gülümseme Nişanı”na layık görüldü. Ünlü oyuncu, çocukların sevgili “Amcası”, 2007 yılında uzun süren hastalıktan vefat etti.

Günümüz çocuk programları Sovyet programlarından önemli ölçüde farklıdır. Bu programlar, modern teknolojilerin yardımıyla daha canlı, daha dinamik hale geldiler. Ancak pek çok öğretmen ve psikolog, modern programların Sovyet programlarında var olan derinlik ve eğitim potansiyelinden yoksun olduğunu belirtmektedir. Çocuk programları tüm dünyada özel bir ilgi görmekte ve millî ideolojinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Nihai olarak, günümüzde çocuk edebiyatı ve animasyon dünyası, sadece eğlence sektörü olarak değil, geleceğin vatandaşlarını yetiştiren stratejik bir alan olarak değerlendirilmelidir. Eserlerin üretim aşamasında pedagoglar, psikologlar ve sosyologların yer aldığı disiplinler arası bir denetim mekanizmasının kurulması elzemdir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında, çocuk edebiyatı ve televizyon yayıncılığının çocuk gelişimindeki kültürel ve eğitsel etkileri Azerbaycan ve Türkiye örnekleri üzerinden bütüncül bir perspektifle analiz edilmiştir.

Çocuk edebiyatı, bireyin erken yaşlardaki gelişim süreçlerinde ve eğitsel formasyonunda belirleyici bir rol üstlenerek, çok boyutlu bir öğrenme alanı sunmaktadır. Çocuk edebiyatı, çocukların gelişiminde önemli bir rol oynar. Çocuklar, okudukları kitaplar, izledikleri program ve filmler sayesinde yeni bilgiler öğrenir, farklı dünyaları tanır, hayal güçlerini geliştirir ve dil becerilerini ilerletirler. Ayrıca, çocuk edebiyatı, çocukların duygusal ve sosyal gelişimine de katkıda bulunur. Çocuklar, okudukları hikâyelerdeki, izledikleri filmlerdeki kahramanlarla özdeşleşerek empati kurmayı öğrenir, farklı değerleri ve yaşam tarzlarını tanırlar. Böylece, çocuk edebiyatı, bireyin gelişiminde yalnızca bir okuma etkinliği değil, aynı zamanda millî kimlik, ahlaki değerler ve toplumsal aidiyet duygusunun inşa edildiği temel bir pedagojik araçtır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren her iki coğrafyada da bu alanın stratejik bir önem kazandığı görülmektedir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte, geleneksel masal ve edebî metinlerin yerini büyük oranda vizüel dünya ve televizyon yayınları almıştır. Bu dönüşüm, çocuk edebiyatı unsurlarının çizgi filmler aracılığıyla yeni bir boyuta taşınmasını sağlamış ancak kitabın derinlikli etkisinin korunması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Çocukların sosyalleşme süreçlerinde ve gelişimsel ekosistemlerinde, televizyonun merkezi ve yadsınamaz bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Televizyon, her çocuğun gelişim sürecinde belirleyici bir figürdür. Bu mecra aracılığıyla çocuklar; fantastik öğeler, serüven içerikli anlatılar ve idealize edilmiş karakterlerle örülü kurgusal evrenlerle etkileşime girerek bilişsel ve duygusal bir projeksiyon alanı bulurlar. Bu durum, çocuklarının hangi filmleri ve TV programlarını izlediğine bağlı olarak, bazen ebeveynler için endişe verici olabilir. Televizyon, çocuğun karakterini ve kişiliğini şekillendiriyor, hatta hayata

bakış açısını bile değiştirebiliyor. Ebeveyn denetimi ve bilinçli içerik seçimi gibi stratejik önlemler uygulandığı takdirde, çocukların televizyonun olası risklerinden korunarak bu mecradan yapıcı bir biçimde faydalanmaları sağlanabilir. Televizyondaki çocuk programları da çocukların gelişimi açısından çok önem taşımaktadır. Çizgi filmler, eğlence ve eğitim programları hazırlanırken bu detaylar ön planda olmalıdır.

Çizgi filmler hem eğlendirici hem de öğretici özellikler taşır, sosyal becerileri geliştirir, empati duygusunu artırır ve ahlaki değerleri öğretir. Aynı zamanda yaratıcı düşünmeyi teşvik eder ve dil gelişimine katkı sağlar. Çizgi filmler, çocukların dünyayı anlama biçimlerini şekillendirirken, onların hayal güçlerini de geliştirir.

Çizgi filmler, sadece çocuklar için değil, yetişkinler için de önemli bir eğlence ve kültür kaynağıdır. Yetişkin çizgi filmleri, toplumsal sorunları mizahi bir şekilde ele alabilir ve derin felsefi veya siyasî mesajlar verebilir. Çizgi filmlerin kendine özgü renkleri ve tarzları vardır. Bu filmlerde halk masalları, efsaneler ve folklor motifleri yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu filmler genç neslin ahlaki değerlerini şekillendirmede ve onlara millî kültürümüzü aşılama da önemli rol oynamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan sahasındaki yerli yapımların (TRT Çocuk yapımları veya Azerbaycan'ın "Cırtan" gibi millî motifli eserleri) çocuklara millî değerleri, şefkati ve dürüstlüğü aşılama da başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın, küresel medya aracılığıyla sunulan pek çok Batı kökenli yapımın, pedagojik denetimden uzak, şiddet içeren ve çocuk psikolojisini olumsuz etkileyebilecek unsurlar barındırdığı saptanmıştır.

Çocuk programları, genç izleyicilere yönelik sadece eğlendirici değil aynı zamanda eğitici ve öğretici bir işlevi de yerine getiren bir okuldur. Programlar sayesinde çocuklar yeni ve ilginç bilgiler öğrenirken, okul öncesi çocuklar için de iyi bir bilgi bankası oluşturuyor. Genel olarak bakıldığında, çocukların konuşmaları üzerinde televizyonun etkisini kontrol etmede ebeveynlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. İzleme süresini sınırlayabilir, uygun programı seçebilir, içerik hakkında tartışabilir ve aktif katılımı teşvik edebilirler. Bu, çocukların televizyonun etkisine rağmen konuşma ve bilişsel becerilerini geliştirmesine yardımcı olacak önemli unsurlardandır.

Çocuk edebiyatı, çocukların gelişimine çok yönlü katkıları olan önemli bir alandır. Çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmak, onların gelişimine yapılacak en önemli yatırımlardan biridir. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatından yararlanan çizgi filmler ve çocuk programları çocukların sağlam büyümesine yardımcı olacak temel öğelerdir.

Netice itibarıyla, her iki ülkede de millî değerlere dayalı, modern dünyanın gereksinimleriyle uyumlu ve çocuk psikolojisini merkeze alan nitelikli içeriklerin artırılması, genç nesillerin kültürel erozyona karşı korunmasında en kritik savunma hattını oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Apak, C.- Yazıcı, F. (2022). Televizyonda çocuk programlarının tarihsel dönüşümü: TRT örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(134), 438-464.
- Gafarova, S. (2019). Azərbaycan çocuk nesrinin inkişaf yolları. *TÜRKAY*, 3(28), 6.
- Güler, D. (1989). Çocuk, televizyon ve çizgi film. *Kurgu*, 5(1), 144-158.
- Güler, D. (2016). Çocuk, televizyon ve çizgi film. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 5 (5), 163-177.
- Hebibbeyli, İ. (2020). Uşag dünyasında edebiyat ve uşag edebiyatı. *Edebiyat Gazetesi*. 5 Haziran 2020, 4-5
- İdemen, E. M. S. (2019). *Çift erek kitleli değişken bir metin olarak alice harikalar diyarında çevirilerinde yayınevi ideolojilerinin varlığının sorgulanması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İşçibaşı, Y. (2003). Çocuğun sosyalleşmesinde aile televizyon ilişkisi. *Kurgu*, 20(1), 144-146.
- Karaduman, E.- Gökgöz, G. (2017). TRT yerli çocuk programlarında çocukluğun inşası: eğitim, toplumsallaşma, politik özne biçimleri. *TRT Akademi*, 2(4), 376-397.
- Kazımzade, A. (2003). *Azerbaycan Kinosu- 1 (izahlı film kataloğu (1898-2002))*. Bakı: ARMN.
- Kazımzade, A. (2013). Piri Dede'nin nağılları. *Kaspi Gazetesi*, 2-4 Mart.
- Kolesnikova, T. (2013). Rol' detskikh televizionnih peredaç v intellektual'nom razvitii mladşih şkol'nikov. *Aktual'nie Zadaçi Pedagogiki* (IV): Materalalı Mejdunar. Nauç. Konf. (g. Çita, Oktyabr 2013), Çita: İzdatel'stvo Molodoy Uçenyı
- Kolosov, A. vd. (2008). *Tehnika i tehnologiya SMİ. Peçat', radio, televidenie, internet*. Moksova: İzdatel'svo Mihaylova V. A.
- Mecidova, N. - Memmedli, R. (2024). *Dünya uşag edebiyatı incileri*. Bakü, F. Köçerli Adına Çocuk Kütüphanesi
- Memmedli, R.- Gamberova, Ş. (2022). *Kiçiklerin çizgi film dünyası*. Bakü, F. Köçerli Adına Çocuk Kütüphanesi
- Müşfik, Ş. (2018). Elekber Emi'nın parlak uşag gülümsemesi. *525. Gazete*, 25 Ağustos.
- Necefova, N. (2009). Nağıllardan gelen adam. *Medeniyet Gazetesi*, 12 Ağustos.
- Propp, V. (1986). *İstoriçeskie korni volşebnoy skazki*. Leningrad.: İzd-vo LGU.
- Şarikov, A. – Çudinova, V. (2007). Destkoe televidenie. Vzglyad sotsiologia. *Deti i Kul'tura*, (ed. B. Yu. Soboçkin), Moskova: KomKniga.
- Taş Alicenap, Ç. (2015). Kültürel mirasın çizgi film senaryolarında kullanılması. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (37), 11-26.
- Vurğun, S. (1970). *Böyük sənət uğrunda*. Bakı: Gençlik.
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk ve suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Elektronik Kaynaklar**
- URL-1: <https://edebiyatqazeti.az/news/sience/11979-usaq-edebiyati-haqqinda-bir-nece-soz> (Erişim: 02.12.2024)

- URL-2: <https://kaspi.az/az/usaq-edebiyatina-ne-ucun-maraq-azdir> (Erişim: 02.12.2024)
- URL-3: <https://manera.az/edebiyat/3524-ushaq-edebiyatinin-yaradiciliq-problemleri-maneraaz.html> (Erişim: 02.12.2024)
- URL-4: <https://cocukyazini.com/Home/PostRead/219?baslik=Turkiye-de-Ceviri-Cocuk-Edebiyati> (Erişim: 20.11.2024)
- URL-5: <https://qebulol.az/cizgi-film/> (Erişim: 08.12.2024)
- URL-6: <https://www.bbc.com/russian/features-50447446> (Erişim: 19.11.2024)
- URL-7: <https://525.az/news/130915-azerbaycan-milli-radiosunda-usaq-proqramlari/ET>: 10.01.2024
- URL-8: <https://qaynarinfo.az/az/usaq-verilisleri-onlarin-beynini-nece-inkisaf-etdirir> (Erişim: 13.12.2024)
- URL-9: <https://dzen.ru/a/Ze-8kOIH2fXLSwo> (Erişim: 13.12.2024)
- URL-10: <https://web.archive.org/web/20080203072713/http://www.turnoffyourtv.com/commentary/hiddenagenda/murrow.html> (Erişim: 17.12.2024)
- URL-11: <https://www.haberturk.com/eski-kusagin-egitici-programlari-2635431> (Erişim: 02.01.2025)
- URL-12: <https://news.milli.az/showbiz/1116261.html> (Erişim: 18.01.2025)
- URL-13: <https://525.az/news/225683-azerbaycan-telekanallarinin-usaq-proqramlari--sevda-sultanova-yazir> (Erişim: 20.01.2025)
- URL-14: Nuri, E. (2014). Çocuk edebiyatının öz yeri var, Ramiz Rövşen'in öz yeri. *Modern.az Gazeti*. <https://modern.az/news/66301/> (Erişim: 02.01.2025)
- URL-15: <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/01.%20Mexico%20City%20declaration.PDF> (Erişim: 06.03.2026)

Extended Summary

Childhood is a critical stage in which the foundations of cognitive, emotional, and cultural development are established. During this period, children's literature and visual media-particularly television-function as influential cultural tools that shape children's perceptions of the world. Historically, children's literature has fulfilled an important pedagogical role by helping children recognize moral values, understand social relationships, and develop imagination. However, with the rapid expansion of modern media technologies, children's cultural consumption habits have undergone significant transformation. Book-centered learning and aesthetic experience have increasingly been shared with visual media content. Consequently, television programs and animated cartoons have gained a central role in shaping children's cultural and psychological development.

The primary aim of this study is to examine the relationship between children's literature and television broadcasting through a comparative perspective focusing on Azerbaijan and Türkiye. The study particularly investigates the role of animated cartoons and children's television programs in children's cognitive, cultural, and moral development. In this context, the research addresses several questions: What role does children's literature play in children's intellectual and cultural development? How do television programs and animated cartoons influence children's values and behavioral patterns? What similarities and differences exist in the historical development and content characteristics of children's programming in Azerbaijan and Türkiye? How does globalization reshape children's cultural

identity through television and animation content? By addressing these questions, the study aims to explore the relationship between the traditional educational function of children's literature and contemporary media content.

The literature review examines academic studies in the fields of children's literature, media studies, education, and cultural studies. Books, scholarly articles, research reports, and online academic sources were analyzed. Studies focusing on children's literature and television broadcasting in Azerbaijan and Türkiye were also evaluated comparatively.

The existing literature generally concentrates on two main perspectives. The first focuses on the pedagogical and aesthetic functions of children's literature, emphasizing its role in language development, moral education, and the formation of social behavior patterns. The second perspective examines the influence of television programs and animated cartoons on children's psychological and social development. These studies often address issues such as violence in cartoons, cultural representation, and the influence of role-model characters on children's behavior.

Research on television's impact on child development presents two contrasting viewpoints. Some scholars highlight the educational and cultural benefits of television, particularly through well-designed educational programs. Others argue that violent or culturally problematic media content may negatively affect children's behavior and value formation. Despite these discussions, comparative studies that analyze children's literature and television programs together within the contexts of Azerbaijan and Türkiye remain limited.

This research is a theoretical and descriptive study based on qualitative methods. Literature review and content analysis constitute the primary methodological approaches. Children's literary works, television programs, and animated cartoons produced in Azerbaijan and Türkiye were examined from a comparative perspective.

The analysis was conducted across three main dimensions: the historical development and pedagogical role of children's literature; the influence of animated cartoons on children's cognitive and emotional development; and the development of television and animation broadcasting in both countries. Academic publications, historical sources, and media documents related to children's programming were analyzed. Particular attention was given to narrative structures, character representations, and the transmission of cultural values within children's media content.

The findings indicate that children's literature continues to play a fundamental role in children's intellectual and cultural development. Literary texts foster imagination, contribute to moral education, and support the formation of cultural identity. Nevertheless, the increasing influence of visual media has significantly transformed children's cultural experiences.

Television programs and animated cartoons have considerable influence on children's behavior and ways of thinking. Educational programs can enhance social skills, empathy, and problem-solving abilities. Conversely, animations that contain excessive violence may negatively influence children's behavioral patterns.

A comparative examination of Azerbaijan and Türkiye reveals that children's programming in both countries initially emerged with strong pedagogical and didactic intentions. Folkloric narratives, traditional tales, and national heroes have often served as sources for animated productions. However, the expansion of global media industries has increased the presence of Western-origin cartoons, leading to shifts in children's cultural consumption patterns.

Overall, the study suggests that children's literature has been transformed into a new cultural form through television and animation. In this transformation process, preserving national cultural elements and maintaining pedagogical values remain essential. Therefore, children's media content should be developed with careful consideration of educational, cultural, and psychological dimensions in order to support the development of healthy and culturally aware generations.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Bu makalede yapay zekâdan yararlanılmamıştır./GenAI was not used in this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledment: Makalemin çok daha iyi bir seviyeye ulaşmasında yardımcı olan Motif Akademi Halkbilimi Dergisi editörlüğüne ve dergi hakemlerine teşekkür ederim. dilerim. / I would like to thank the editors and reviewers of Motif Academy Folklore Journal for helping my article reach a much higher level.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu/Aauthor's Note: Yazarın bir notu yoktur./ There is no author's note.

Katkı Oranı Beyanı/Author Contributions: Makale tek yazarlıdır. / The article has a single author.